

ანდრო გოგოლაძე

მეფე-ხუცესის ლეგენდის მონღოლური რემინისცენციები ქართულ წყაროებში

XIII საუკუნის დასაწყისში აღმოსავლეთიდან მოსულმა მონღოლებმა არაერთგვაროვანი განცდა გააჩინეს მაშინდელი საზოგადოების აზროვნებაში. მონღოლებს მათი გამოჩენის პირველ ეტაპზე ქრისტიანები მოკავშირეებად მიიჩნევდნენ. იმდროინდელი ევროპისა და ახლო აღმოსავლეთის ჯვაროსნული სამყაროს რეალური ისტორიულ-გეოგრაფიული თვალსაწიერი შუა აზიის საზღვრებს არ სცილდებოდა. ევროპელთათვის, ზოგადად, აღმოსავლეთი თავისი ეთნიკური, გეოგრაფიული და პოლიტიკური სივრცით ნახევრად ზღაპრულ სამყაროდ აღიქმებოდა. როდესაც მონღოლები ამ თვალსაწიერის არეალში შემოვიდნენ, მაშინ დაიბადა ყალბი წარმოდგენა მათი წარმომავლობის, რელიგიური მრწამსისა და სამხედრო მიზნების შესახებ. ამ დროს სირია-პალესტინაში მყოფ ჯვაროსნებს მძიმე დღეები ედგათ. 1187 წელს იერუსალიმის დაკარგვამ ჯვაროსანთა ისედაც მყიფე მდგომარეობა წმინდა მიწაზე კიდევ უფრო შეარყია, შორეული აღმოსავლეთიდან გამოჩნდა უცხო ძალა, რომელიც თავის გზაზე ყველაფერს ანადგურებდა და ეს გრიგალი, პირველ რიგში, შუა აზიასა და ირანის მუსლიმებს დაატყდა თავს. სწორედ ამ რეგიონებიდან წამოსულმა სასოწარკვეთილმა ცნობებმა გააჩინა ქრისტიანებში წარმოდგენა ახალი შესაძლო მოკავშირის შესახებ.

თუმცა, უნდა აღინიშნოს, რომ ჯერ კიდევ XII საუკუნის 40-იანი წლებიდან ჯვაროსანთა წარმოდგენებში არსებობდა მოლოდინი აღმოსავლეთიდან მოკავშირის გამოჩენის შესახებ. ეს იმედეები ემყარებოდა XII საუკუნეში შუა აზიაში დატრიალებულ ამბებს, კერძოდ, სპარსეთის აღმოსავლეთით მცხოვრები ნესტორიანული მრწამსის, მითიური მეფე-ხუცესის (პრესვიტერი)¹

¹ პრესვიტერი – *Preste Giani* – ეს არის ზეპირი ფორმით გადმოცემული ლათინური თარგმანი იტალიური სახელწოდების პირველადი ვარიანტისა. მეცნიერთა ნაწილი

ფიგურას, რომელსაც ჯვაროსნები წმინდა მიწისათვის ბრძოლებში სავარაუდო მოკავშირედ განიხილავდნენ. შემდგომში სწორედ ამ ლეგენდამ მოახდინა დიდი გავლენა ჯერ კიდევ უცნობი მონღოლების და მათი მეთაურის, ჩინგის-ხანის, პიროვნების ქრისტიანთა მოკავშირედ აღქმაში.

პირველ ცნობებს ამ ნესტორიანელი მეფე-ხუცესის შესახებ ვხვდებით გერმანელი მემატიანის, მეორე ჯვაროსნული ლაშქრობის მონაწილის, ოტო ფონ ფრაიზინგის, თხზულებაში “Chronicon sive historia de duabus civitatibus” – „ქრონიკა ანუ ორი სახელმწიფოს ისტორია“.²

1145 წელს რომის პაპ ეგვინიუს III-სთან ჩასული იყო სირიის ქალაქ გაბალას კათოლიკე ეპისკოპოსის, ჰუგო ფონ გაბალას (Hugo von Gabala) ელჩობა. ის დახმარებას სთხოვდა პაპს ახალი ჯვაროსნული ლაშქრობის დასაწყებად, რათა ჯვაროსნებს დაებრუნებინათ 1144 წელს დაკარგული ედესა (მოსულის ათაბაგმა იმად აღ-დინ ზენგიმ 1144 წელს ჯვაროსნებს წაართვა ქალაქი ედესა). სწორედ ამ ეპისკოპოსის მონათხრობმა გააჩინა ახალი განცდა აღმოსავლეთში მცხოვრები მოულოდნელი მოკავშირის შესახებ, რომელმაც დიდ ბრძოლაში დაამარცხა მაჰმადიანთა გაერთიანებული არმია და მოისწრაფოდა ქრისტიანთა დასახმარებლად. ეპისკოპოსის ცნობაში აღნიშნულია, რომ „რამდენიმე წლის წინ ვინმე მეფე და მღვდელი იოანე, რომელიც სპარსეთისა და სომხეთის მიღმა უკიდურეს აღმოსავლეთში ცხოვრობდა და რომელიც თავის ხალხთან ერთად ქრისტიანული სარწმუნოების აღმსარებელი იყო, ოღონდ ნესტორიანული ეკლესიის, შეებრძოლა სპარსეთისა და მიდიის მეფის ძმებს, შამიარდოდ წოდებულებს, მან დაიპყრო მათი სატახტო ქალაქი ეკატანა. ხსენებული მეფეები თავისი სპარსული, მიდიური და ასირიული ჯარებით შეებრძოლნენ მოწინააღმდეგეს. სამი დღის განმავლობაში გაუწიეს მათ წინააღმდეგობა, რადგან ორივე მხარეს სიკვდილი ერჩივნათ გაქცევას. ბოლოს, პრესბიტერმა იოანემ, ასე უწოდებდნენ მას, აიძულა სპარსელები

ოგლის, რომ პრესვიტერი – Prestegiani სპარსულად ნიშნავს მოციქულებრივ ხანს, Prester-chan – parastan – თაყვანისმცემელთა ხანი. Pristeghan-ს ავტორები ხანის ტიტულს უკავშირებდნენ, რომელსაც იღებდნენ მარკო პოლოს მიერ დასახელებული ყარახანთაელების ტომების ბელადები. სახელწოდება იოანეს – Johannes ინტერპრეტირებას ახდენენ ასევე „ხან“-იდან/“Khan“. G. Oppert. Der Presbyter Iohannes in Sage und Geschichte. Berlin. 1864, გვ. 155.

² Otto Bischof von Freising. Chronik oder die Geschichte der zwei Staaten. Übersetzt von Adolf Schmidt. hrsg. Von Walter Lammers. Ausgewählte Quellen zur deutschen Geschichte des Mittelalters 16. Darmstadt 1960 (lateinisch/deutsch). “Chronicon sive historia de duabus civitatibus”.

გაქცეულიყვნენ და გამარჯვებული დარჩა. როგორც შემდეგ ეპისკოპოსი მოგვითხრობს, ამ გამარჯვების შემდეგ ხსენებულ იოანეს უნდოდა იერუსალიმის ეკლესიას დახმარებოდა, მაგრამ ჯარმა სამგზავრო საშუალებების უქონლობის გამო ტივროსზე გადასვლა ვერ შეძლო. . . ასე რომ, მეფე (იოანე პრესვიტერი – ა. გ.) იძულებული გახდა, უკან გაბრუნებულიყო თავის სამეფოში. ის მეფე სახარებაში მოხსენიებული მოგვების ჩამომავალია და იმავე ხალხებზე მბრძანებლობდა, რომლებზეც თავის დროზე მოგვები მეფობდნენ . . . თავისი წინაპრების მაგალითმა, რომლებიც გზას გაუდგინენ, რათა აკვანში მყოფი ქრისტესათვის თავიანთი ეცათ, უბიძგა მას გაელაშქრა იერუსალიმზე, მაგრამ შექმნილი გარემოება აღნიშნულის განხორციელებას ხელს უშლიდა“.³

ეს ზეპირ გადმოცემაზე დაფუძნებული ამბავი, აღწერილია გერმანელი მემატაინის, ოტო ფონ ფრაიზინგის თხზულებაში, რომელშიც ნესტორიანელი მეფე-ხუცესი მოხსენიებულია, როგორც იოანე პრესვიტერი.

შემდგომში იოანე პრესვიტერის ისტორია ახალი ლეგენდარული სიუჟეტებით შეივსო. XII საუკუნის მეორე ნახევარში წყაროები იოანეს სამეფოს ეთიოპიასა და ინდოეთში მოიაზრებენ. 1165 წელს ევროპასა და ახლო აღმოსავლეთში გავრცელდა ინდოეთის მეფის, იოანე პრესვიტერის, ეპისტოლე, რომელიც გაგზავნილი იყო რომის პაპ ალექსანდრე III-ის, საფრანგეთის მეფე ლუი VII-ის, საღვთო რომის იმპერატორ ფრიდრიხ I ბარბაროსას, ბიზანტიის იმპერატორ მანუელ I კომნენოსის და პორტუგალიის მეფისადმი. ჩვენამდე მოაღწია ბიზანტიის იმპერატორისადმი გაგზავნილმა წერილმა. ამ ეპისტოლემ კიდევ უფრო დაამორა მეფე-ხუცესის ამბავი ისტორიულ რეალობას. წერილში იოანე პრესვიტერი წარმოდგენილია, ფაქტობრივად, მთელი აღმოსავლეთის მბრძანებლად, რომელსაც ემორჩილებოდა 72 მეფე, იგი აღემატებოდა დედამიწაზე ყველას თავისი ძლევაშედეგით და სიმდიდრით. მისი სამფლობელო გადაჭიმული იყო სამ ინდოეთზე, სადაც მდებარეობს თომა მოციქულისა და დანიელ წინასწარმეტყველის საფლავები, ბაბილონის ქვეყანა, გოგისა და მაგოგის ხალხებისა და ებრაელთა ათი ტომის საცხოვრისი, სამოთხის ბალებში მცხოვრები ამაზონები და ბრაჰმანების სამყარო.⁴

მსგავსი აღწერილობა გვხვდება ფსევდოკალისტენეს „ალექსანდრიანში“.

³ G. Oppert. Der Presbyter Iohannes in Sage und Geschichte, გვ. 13-16.

⁴ G. Oppert. Der Presbyter Iohannes in Sage und Geschichte, გვ. 25-50; ამ ეპისტოლეს ქართული თარგმანი მოცემული გვაქვს ჩვენს წიგნში. ა. გოგოლაძე. იოანე პრესვიტერის ლეგენდის ისტორიული და ბიბლიური საფუძვლების შესახებ. თბ. 2005, გვ. 75-88.

მეცნიერები ვარაუდობენ, რომ ალექსანდრე მაკედონელის ამ რომანის სიუჟეტები ჩანს იოანეს ეპისტოლეში და გარკვეულწილად, მან დიდი გავლენა მოახდინა აღმოსავლურ სამყაროზე ევროპელთა შეხედულებებზე.⁵ თუ ლეგენდის არქეტიპში ჯერ კიდევ ამოიკითხებოდა ისტორიული პარალელები, ეპისტოლეს მიხედვით, ამ სამეფოს აღწერილობაში აღრეულია იმ დროის ფოლკლორული და ლეგენდარული სიუჟეტები. ეს აღწერილობა, ზოგადად, მიწიერი სამოთხის პანეგირიკს ჰგავს. თუმცა, უნდა აღვნიშნოთ, რომ ეპისტოლეში დიდი ინტერესი გამოიწვია ევროპაში. რომის პაპმა ალექსანდრე III-მ იოანეს სამეფოში გააგზავნა ელჩობა, რომელსაც სათავეში მისი მკურნალი ექიმი ფილიპე მაგისტროსი ედგა და თან პაპის წერილი მიჰქონდა. სამწუხაროდ, ამ ელჩობის ბედი უცნობია. მიაღწია თუ არა ელჩობამ მიზანს, საიდუმლოებით არის მოცული.⁶

დრო გადიოდა და ჯვაროსანთათვის სამწუხაროდ, მოსალოდნელი დახმარება არსაიდან ჩანდა. II ჯვაროსნულმა ლაშქრობამ (1147-1149 წწ.) საბოლოოდ მარცხი განიცადა. ედესა კვლავ მაჰმადიანთა ხელში დარჩა. ამასობაში 1187 წელს ჯვაროსნებმა იერუსალიმიც დაკარგეს და თითქოს მიივიწყეს კიდევ წარმოსახვითი მეფე-ხუცესი.

იოანე პრესვიტერის ისტორიული პროტოტიპის შესახებ მეცნიერები მრავალ ჰიპოთეზას გამოთქვამენ. ვის არ უკავშირებენ მას: ყარა-ხატაელთა სამეფოს დამაარსებელს, იელუ დაშს, რომელმაც 1125 წელს „გურხანის“ ტიტული მიიღო, ბიზანტიის იმპერატორ იოანე კომნენოსს, იოანე მოციქულს, კერაიტების და ნაიმანების ტომების მეთაურებს, ვან-ხანს და უნკ-ხანს, საქართველოს სამეფოს ისტორიულ პერსონაჟებს: დავით აღმაშენებელს, დემეტრე I-ს, იოანე აბულეთისძეს, იოანე ორბელს.⁷ მაგრამ მითიური მეფე-ხუცესის

⁵ Александрия. Роман об Александре Македонском по русской рукописи XV века. издание подготовили М. Н. Ботвинник, Я. С. Лурье и О. В. Творогов. М-Л. 1965, გვ. 156-158; ა. გოგოლაძე. ზოგიერთი მოსაზრება იოანე პრესვიტერის თქმულების გენეზისის შესახებ. კრებ.: „მესხეთი“. ტ. VII-VIII. თბილისი-ახალციხე. 2007, გვ. 80-87.

⁶ G. Oppert. Der Presbyter Iohannes in Sage und Geschichte, გვ. 25-50; Fr. Zarnke. Der Piester Iohannes. Leipzig. 1879.

⁷ G. Oppert. Der Presbyter Iohannes in Sage und Geschichte; Fr. Zarnke. Der Piester Iohannes; Al. Nikuradze. Skandinavien und Georgien auf der Pontisch-Baltischen Landsbrücke. Bedi Kartliisa. Revue der karthvelologie. № 30-31. Paris. 1959; Ф. Брун. О странствованіяхъ царя-пресвитера Иоанна. Изъ Записокъ Императорскаго Новороссійскаго университета. Одесса. 1870; Л. Гумилев. В поисках вымышленнаго царства. СПб. 1994; ზ. ავალიშვილი. ჯვაროსანთა დროიდან. თბ. 1989; შ. ბადრიძე. „ჯვაროსნული თქმულება დავით აღმაშენებელზე და დემეტრე პირველზე“. კრებ.: „XII საუკუნის საქართველოს ისტორიის

ისტორიულ პროტოტიპად ძირითადად მეცნიერები თვლიან იელუ დაშს, რადგან ლეგენდის არქეტიპი ძალიან ჰგავს ამ პიროვნებასთან დაკავშირებულ ისტორიებს. იელუ დაშმა XII საუკუნის 30-იან - 40-იან წლებში შვიდმდინარეთის რეგიონში ჩამოაყალიბა ყარა-ხატაელთა სამეფო, რომლის ცენტრი იყო ქალაქი ბალასაგუნი, მდინარე ჩიუიზე, ისიკ-ყულის უდაბნოსთან ახლოს. ყარა-ხატაელთა სამეფო მოიცავდა ტერიტორიას ამუდარიიდან და ბალახშის ტბიდან აღმოსავლეთით თურქესტანის (ბეიშანის მთიანეთის) ჩათვლით. ყარა-ხატაელების მეთაური იდგა იმ ტომების გაერთიანების სათავეში, რომლებმაც თავი შეაფარეს შუა აზიის აღმოსავლეთ რეგიონებს მას შემდეგ, რაც ჩინეთში დაინგრა ლიოს იმპერია. ამ სამეფოს მმართველი ოჯახის ერთ-ერთმა უკანასკნელმა წარმომადგენელმა, პრინცმა იელუ დაშმა თავის მომხრეებთან და ხალხთან ერთად თავი შეაფარა დასავლეთით, თურქესტანის რაიონებს. ყარა-ხატაელების გაერთიანებაში შედიოდნენ ასევე თურქულ-მონდოლოური მოდგმის ტომები: უილურების, ტანგუტების, მერკიტების, კერაიტების, ონგუტების მომთაბარეები. ნაწილი ამ ტომებისა ნესტორიანული მრწამსის მიმდევრები იყვნენ.⁸

როდესაც სტეპის ტომთა ეს დიდი გაერთიანება შუა აზიის აღმოსავლეთ რეგიონებში შემოვიდა, შეეჯახა ხორასნის დიდი სულთნის, სანჯარის, სამხედრო ძალებს. 1141 წელს სამარყანდთან ახლოს კატვანის ველზე გაიმართა დიდი ბრძოლა. იბნ-ალასირის გადმოცემით, ასეთი მასშტაბის ომი მაშინდელ სამყაროში მანამდე არ მომხდარა, რადგან მოწინააღმდეგეთა ძალები ასეულ ათასებს ითვლიდა. ამ ბრძოლაში ყარა-ხატაელებმა სასტიკად დაამარცხეს ხორასნის სულთნის სანჯარის ჯარები. ამ ბრძოლამ დიდი რეზონანსი გამოიწვია მაშინდელ მუსლიმურ აღმოსავლეთში. როგორც იბნ-ალასირი და ჯუვეინი მოგვითხრობენ, ასეთი დიდი მარცხი მაჰმადიანებს მანამდე არ განუცდიათ. ბრძოლაში დაიღუპა სანჯარის 30 000 მეომარი, მთელი მისი

საკითხები“. თბ. 1968; შ. რევიშვილი. საქართველო გერმანულ თქმულებაში იოანე პრესვიტერზე (XI-XVII სს.). ნარკვევები გერმანულ-ქართულ ლიტერატურულ კავშირებზე. თბ. 1987; ალ. თვარაძე. საქართველო და კავკასია ევროპულ წყაროებში. თბ. 2004; ა. გოგოლაძე. იოანე პრესვიტერის ლეგენდის ისტორიული და ბიბლიური საფუძვლების შესახებ. თბ. 2005.

⁸ კერაიტებმა 1009 წელს მიიღეს ნესტორიანული მრწამსი. დაახლოებით ამ პერიოდში მიიღეს ქრისტიანობა ონგუტებმა. როგორც ლ. გუმილიოვი აღნიშნავს, თვით ხატაელების და მათ დაქვემდებარებაში მყოფ ტომებში გავრცელებული იყო ნესტორიანული მრწამსი, რამაც საფუძველი დაუდო ევროპელებში იოანე პრესვიტერის ლეგენდის გავრცელებას. Л. Гумилев. В поисках вымышленного царства, гл. 32-33.

ქონება და ოჯახი ტყვედ ჩავარდა. ყარა-ხატაელებმა აიღეს სამარყანდი და ბუხარა. ხორეზმის მმართველმა ხარკი იკისრა მათ სასარგებლოდ.⁹ მაგრამ, რადგან ყარა-ხატაელებს დასავლეთისაკენ წინსვლა აღარ გაუგრძელებიათ, მათი გამარჯვების ექიმ დამახინჯებული ფორმით მიაღწია სირია-პალესტინაში მყოფ ჯვაროსნებამდე და მუსლიმთა ეს სასტიკი მარცხი მათ ახალი მოკავშირის გამოჩენის ამაღ ალიქვეს. სავარაუდოდ, სწორედ ეს ისტორია იქცა გაბალის ეპისკოპოსის ინფორმაციის წყაროდ. ჯვაროსანთათვის სამწუხაროდ, მოსალოდნელი მოკავშირის გამოჩენა დაუსრულებელ მოლოდინად იქცა.

ყარა-ხატაელების სამეფო XII საუკუნის მეორე ნახევარში შუა აზიის მაჰმადიანების და ირანის სელჩუკებისათვის ისეთ საფრთხეს აღარ წარმოადგენდა, როგორც ეს მისი შემქმნელის დროისათვის იყო. შემდგომში ყარა-ხატაელებმა ხორეზმის სამეფოს დასავლეთის მიწებიც დაუთმეს, და ბოლოს XIII საუკუნის დასაწყისში ხორეზმის სულთანს მშვიდობის სანაცვლოდ ხარკსაც უხდიდნენ. 1211 წელს კი მათ თავს დაესხნენ ჩინგის-ხანისგან დევნილი ნესტორიანელ ნაიმანთა მომთაბარე ტომები, რომლებმაც დაიპყრეს კიდეც ყარა-ხატაეთი და მათმა მეთაურმა ქუნლუკმა მიიღო ყარა-ხატაეთა მეთაურის, გურხანის, ტიტული.¹⁰ მაგრამ, მიუხედავად მათი ინერტულობისა, XII საუკუნის შუა ხანებში გაჩენილი ეს ლეგენდა კვლავ დიდხანს ცოცხლობდა ჯვაროსანთა მეხსიერებაში.

შემდგომში, თითქმის მივიწყებული ეს თქმულება XIII საუკუნის 20-იან წლებში გააცოცხლეს მონღოლებმა. შორეული უცნობი მიწებიდან მოსულ, მონღოლთა მეთაური ჩინგის-ხანი ჯვაროსნებს – ახალი პრესვიტერი, ხოლო მისი ჯარი მეფე-ხუცესის ის ძლევაძმოსილი არმია ეგონათ, რომელიც აგერ უკვე თითქმის საუკუნეა იერუსალიმის დასახსნელად მოემართებოდა.

იოანეს ლეგენდა ახალი სიუჟეტებით შეივსო მეხუთე ჯვაროსნული ლაშქრობის პერიოდში. დამიეტასთან მყოფ ჯვაროსნებში არსებობდა განცდა აღმოსავლეთიდან მოსალოდნელი მოკავშირის გამოჩენის შესახებ. ამ პერიოდში მათ წრეებში ახალი ვერსიები ჩნდება ძველი წინასწარმეტყველებების გააზრების საფუძველზე. კერძოდ, ეს მოლოდინი მოცემულია მოციქულთა მოწაფის, კლემენტის, წიგნში და IX საუკუნის სპარსელი ნესტორიანელი მეცნიერის, ჰანანის, წინასწარმეტყველებაში. აქ აღწერილია, რომ უცხო, შორეული მხარეებიდან მოვიდოდნენ მეფეები, რომლებიც დაიპყრობდნენ დამიე-

⁹ Л. Гумилев. В поисках вымышленного царства, გვ. 46-47.

¹⁰ Л. Гумилев. В поисках вымышленного царства, გვ. 46.

ტას, დამასკოს, მექას და შეხვედებოდნენ ერთმანეთს იერუსალიმში. ეს წიგნები აქტუალური გახდა სწორედ დამიეტას აღების პერიოდში და ჯვაროსანთა მეთაურებმაც მას საღვთო ომის ინტერპრეტაცია მისცეს. ამ წინასწარმეტყველებებს პროპაგანდისტული ხასიათი რომ ჰქონდა, იქიდანაც ჩანს, რომ დამასკოს ამლები ერთ-ერთი მეფეთაგანი, მათი წარმოდგენით, ქართველთა მეფე უნდა ყოფილიყო, რომელიც მთებს გაღმდიან მოვიდოდა.¹¹

ვფიქრობთ, რომ ამ წარმოდგენებში ქართულ კვალს გარკვეული საფუძველი დაულო ფრანგი ჯვაროსნის, დე ბუას, 1211 წლის წერილმა. ეპისტოლეში ავტორი იმედს გამოთქვამს, რომ ქართველები თავიანთი მეფის, ლაშა-გიორგის, მეთაურობით დაეხმარებოდნენ ქრისტიანებს წმინდა ქალაქის განთავისუფლებაში. როგორც ამ წერილიდან ჩანს, ქართველთა დახმარებას დე ბუა უკვე მომხდარ ფაქტად აღიქვამს. ჯვაროსანი რაინდის წარმოსახვაში კვლავ წამოტივტივდა ძველი ლეგენდების კვალი, ისევე გაცოცხლდა ჩამქრალი იმედი აღმოსავლეთში მცხოვრები მოკავშირისა და ლაშა-გიორგის სურვილს, დახმარებოდა ჯვაროსნებს, დე ბუამ ხორცი შეასხა და სასურველი სინამდვილედ მიაწოდა ევროპაში თანამემამულეებს.¹² ასევე უნდა აღინიშნოს, რომ დე ბუას ასეთ ინტერპრეტაციას გარკვეული ბიძგი მისცა 1211 წელს რომის პაპს ინოკენტი III-ის მოწოდებამ ლაშა-გიორგისადმი, რომ ქართველთა მეფე დახმარებოდა ჯვაროსნებს ახალ ლაშქრობაში.

მსგავსი მოსაზრება ადრე გამოთქვა ივ. ლოლაშვილმა. მისი ვარაუდით, დე ბუას წერილი გამოძახილია მეხუთე ჯვაროსნული ლაშქრობის დროს გავრცელებული ლეგენდებისა და დაწერილია იმ წლებში, როდესაც დამიეტაში მყოფი ჯვაროსნები წმინდა ადგილების დასალაშქრად ემზადებოდნენ.¹³ თუმცა, უნდა აღვნიშნოთ, რომ დე ბუას წერილს მეცნიერები 1207-1211 წლებით ათარიღებენ, დამიეტას აღება კი გვიან მოხდა, 1219 წელს.¹⁴

ასევე ქართველთა შესაძლო გამოჩენაზე გარკვეულწილად გავლენა იქო-

¹¹ Gian Andri Bezzola. Die mongolen in abendländischer sicht (1220-1270). München. 1974, გვ. 18; ა. თვარაძე. მეხუთე ჯვაროსნული ლაშქრობა და „დავით მეფის რელიციო“. კრებ.: „ანალები“. №3. თბ. 2008, გვ. 98-99.

¹² ა. გოგოლაძე. მეფე-ხუცესის ტრანსფორმირებული ვარიანტი დე ბუას ეპისტოლეში. კრებ.: მიძღვნილი აკად. მარიამ ლორთქიფანიძის დაბადების 85 წლისთავისადმი. თბ. 2007, გვ. 380-382.

¹³ ივ. ლოლაშვილი. თამარ მეფის აკლდამა. თბ. 1989, გვ. 45-47.

¹⁴ ზ. ავალიშვილი. ჯვაროსანთა დროიდან, გვ. 100-101; თ. ნატროშვილი, გ. ჯაფარიძე. ცდა ერთი თარიღის დადგენისა. „მაცნე“ ენისა და ლიტერატურის სერია 2. თბ. 1974, გვ. 168-189.

ნია მათმა მუქარამ დამასკოს სულთან ალ-მუაზამისადმი. XIII საუკუნის ფრანგი მემატიანე, აკრის ეპისკოპოსი ჟაკ დე ვიტრი გადმოგვცემს, რომ მას შემდეგ, რაც დამიეტასთან მაჰმადიანთა მდგომარეობა უიმედო გახდა, ეგვიპტის სულთნის, ალ-ადილის, შვილმა დამასკოს სულთანმა ალ-მუაზამმა დაანგრია იერუსალიმის კედლები და პალესტინის ციხეები. ამ საქციელის გამო ქართველები დაემუქრნენ მას, რომ სამაგიეროს გადაუხდიდნენ და დაარბევდნენ მის ქვეყანას. ქართველთა სურვილის შესახებ, დაეპყროთ დამასკო და სირიის სხვა ციხეები, ცნობებს გვაძლევენ ასევე: პადერბორნის ეპისკოპოსი ოლივერუსი, ვენეციელი მარინო სანუტო, ვინსენტ ბოვე.¹⁵

იორდანუსი გვაწვდის ცნობას, რომ „ქართველები ეპისტოლეებით მოუწოდებდნენ ჯვაროსნებს ბრძოლებისაკენ, აგულიანებდნენ გაემრავლებინათ გამარჯვებები. ამასთანავე მიუთითებდნენ, რომ მათთვის სირცხვილი იქნება, თუ არ გადაწვავდნენ დამასკოს, არ დაიმორჩილებდნენ უწმინდურ ცრუმორწმუნეთა სხვა მთავარ ადგილებს“.¹⁶

მეხუთე ჯვაროსნული ლაშქრობის წინამძღოლის პელაგიუსის ელჩობა ქართველებს სთხოვდა, რომ ზურგიდან დაერტყათ მაჰმადიანებისათვის და ასე შეექმნათ მათთვის საფრთხე.¹⁷

ჯუვეინი აღნიშნავს, რომ გავრცელებული ხმების თანახმად, ქართველებს სურდათ დაეპყროთ აზერბაიჯანი და თავრიზი, შემდეგ ბაღდადი, ჩამოეგდოთ ხალიფა და იქ კათალიკოსი დაესვათ.¹⁸

როგორც ვხედავთ, მეხუთე ჯვაროსნული ლაშქრობის მომზადებისა, და მისი მიმდინარეობის პერიოდში ევროპელთა იმედის თვალი ჩრდილოეთის მხრიდან ქართველთა შესაძლო გამოჩენისაკენ იყო მიპყრობილი. აღმოსავლეთიდან მონღოლთა მოსვლასთან დაკავშირებით იოანე პრესვიტერის ლეგენდის რეინკარნაციამ ახალი დატვირთვა შესძინა ქართველთა როლს ამ ჯვაროსნულ ლაშქრობაში.

ჟაკ დე ვიტრის თავის მეშვიდე წერილში აღნიშნული აქვს, რომ დამიეტას ალყის დროს ეგვიპტის სულთანმა ალ-ქამილმა მოუწოდა თავის ძმებს, დამასკოს და ხლათის გამგებლებს, ალ-მუაზამს და ალ აშრაფს, რომ

¹⁵ გ. ჯაფარიძე. საქართველო და მახლობელი აღმოსავლეთის ისლამური სამყარო. თბ. 1995, გვ. 173-174; ალ. თვარაძე. საქართველო და კავკასია ევროპულ წყაროებში, გვ. 144.

¹⁶ ი. ტაბაღუა. საქართველო ევროპის არქივებსა და წიგნსაცავებში. თბ. 1984, გვ. 75.

¹⁷ ი. ტაბაღუა. საქართველო ევროპის არქივებსა და წიგნსაცავებში, გვ. 74.

¹⁸ გ. ჯაფარიძე. საქართველო და მახლობელი აღმოსავლეთის ისლამური სამყარო, გვ. 222.

დახმარებოდნენ ალყაშემორტყმულ დამიეტას და ჩრდილოეთიდან საფრთხე შეექმნათ პალესტინაში მყოფი ჯვაროსნებისათვის. კერძოდ, ალ-მუზაში თავს უნდა დასხმოდა იერუსალიმის სამეფოს მიწებს, ხოლო ალ-აშრაფი კი ანტიოქია-ტრიპოლს. ამით მაჰმადიანები ვარაუდობდნენ, რომ დაქსაქსავდნენ ქრისტიანთა ძალებს. მაგრამ, როგორც მემათიანე გადმოგვცემს, ეს გეგმა მათ დროებით ჩაეშალათ. ამის მიზეზი მათ საზღვრებთან ვითარების გართულება იყო.¹⁹ ჟაკ დე ვიტრი ამ ამბავს ახალ პრესვიტერს, ხატაეთის მეფეს, ვინმე დავითს უკავშირებს. როგორც ვიცით, მონდოლოთა გამორჩენამ შუა აზიის და ირანის რეგიონში გააცოცხლა მითი ამ ლეგენდარული მეფის შესახებ. მაგრამ, როგორც ცნობილია, იმ დროისათვის დამიეტას ალების პერიოდში, დაახლოებით 1218-21 წლებში, მონდოლები ხლათის და სირიის მიმართულებით არ გამოჩენილან. სავარაუდოდ, ეს ინფორმაცია ეხება ქართველთა მხრიდან გამოჩენილ აქტიურობას ამ რეგიონში. სამხრეთისაკენ, კერძოდ, ხლათის, ბასიანის, კარნუ-ქალაქის მიმართულებით ქართველთა ლაშქრობებზე მოგვითხრობს ლაშა-გიორგის მემათიანე.²⁰

ასევე აღსანიშნავია, თავრიზში დაცულ კრებულში („თარასსოლი“) არსებული სპარსული წყაროს ცნობა, რომელშიც ლაშა-გიორგი აფხაზთა მეფე დავითად არის მოხსენიებული. ეს დოკუმენტი გადაწერილია 1219 წელს და ეხება იკონიის სულთნის პასუხს ლაშასადმი („პასუხი მეფე დავითს, აბხაზიის პატრონს“), რომელიც ქართველთა მეფის რაღაც თხოვნას ეხება. იმ დროის ევროპულ და აღმოსავლურ წყაროებში საქართველოს მეფეებს ხშირად დავითად ან დავითიანებად იხსენიებდნენ.²¹

რაც შეეხება ჟაკ დე ვიტრის მიერ დასახელებულ ხატაეთის მეფე დავითს, მისი სახე აქ გაიგივებულია ჩინგის-ხანის ისტორიულ ფიგურასთან.

¹⁹ Jacques de Vitry. Lettres de la Cinquieme Croisade. teste letin etabli par R.B.C. Huygens, Traduit et presente par G. Duchet-Sechaut. Brepols. 1998, გვ. 163-203.

²⁰ ლაშა-გიორგის მემათიანე. ქართლის ცხოვრება. ტექსტი დადგენილი ყველა ძირითადი ხელნაწერის მიხედვით ს. ყაუხჩიშვილის მიერ. ტ. II. თბ. 1959, გვ. 369-371: ჟამთააღმწერელს აღნიშნული აქვს, რომ ხლათელი მოდიოდნენ და ხარკს უხდიდნენ სამეფო კარს. ჟამთააღმწერელი. ქართლის ცხოვრება. ტექსტი დადგენილი ყველა ძირითადი ხელნაწერის მიხედვით ს. ყაუხჩიშვილის მიერ. ტ. II. თბ. 1959, გვ. 156 თ. ნატროშვილი ვარაუდობს, რომ ალ-აშრაფის ასე დაგვიანებით გამგზავრება (იგი ეგვიპტეს გამგზავრება 1221 წელს) გამოწვეული იყო ქართველთა მხრიდან თავდასხმის შიშით, რადგან მისი წასვლა დამასკოსკენ გაუხსნიდა გზას ქართველებს. თ. ნატროშვილი. მაშრიყით მადრიბამდე. თბ. 1991, გვ. 89

²¹ ქართულ-სპარსული ეტიუდები. III. ტექსტი გამოსცა, თარგმანი და კომენტარები დაურთო მ. თოდუამ. თბ. 1979, გვ. 5-6.

ჟაკ დე ვიტრის ეს ინფორმაცია გვაფიქრებინებს, რომ მის ცნობებში აღრუ-
ლია მონღოლთა და ქართველთა სამხედრო მოქმედებების ამბები, რომლებიც
იმ დროისათვის ლეგენდარული მეფის, იოანე პრესვიტერის თქმულებას უკავ-
შირდებოდა.²²

ჟაკ დე ვიტრი ჩინგის-ხანს ახალ იოანედ წარმოიდგენდა. მემპტიანე,
ჩინგის-ხანის მიერ შუა აზიაში ყარა-ხატაელთა და ხორეზმელთა სამეფოს
განადგურებას, მის მიერ ირანსა და კავკასიაში გამოგზავნილი სარდლების
ჯებებს და სუბუდაის რაზმების მოძრაობას, საერთო ჯვაროსნული ომების
ჭრილში განიხილავს. შეიძლება ითქვას, რომ ჟაკ დე ვიტრი პირდაპირ
აცოცხლებს ამ ძველ ლეგენდას. ოღონდ მემპტიანეს იოანეს ადგილზე ვინმე
დავითი ჰყავს გამოყვანილი, რომელიც წყაროში ახალი პრესვიტერია და იო-
ანეს პირდაპირი მემკვიდრე. როგორც ჩანს, მის ცნობებში არეულია აღმოსავ-
ლეთში, კერძოდ, სპარსეთის მხარეებში მცხოვრები ებრაელთა თემების შესახებ
არსებული ძველი გადმოცემები. ძველი თქმულებებით, აღმოსავლეთში მცხოვ-
რებ ებრაელებში უნდა გამოჩენილიყო ვინმე დავითი, მესიანისტური იდეებით.
ებრაელთა მეხსიერებაში დავითის ფიგურა იყო იმ ბიბლიური დავითის სახე,
რომელიც მათ სამშობლოში დაბრუნებისა და იერუსალიმის გათავისუფლების
რწმენას აძლევდა. ვის უნდა შეესრულებინა ეს მისია, თუ არა დავითს, ან მი-
სი სახელის მქონე რომელიმე ისტორიულ თუ ლეგენდარულ პერსონაჟს?!²³
ეს მიგვანიშნებს იმაზე, რომ ლეგენდარულ დავითში რამდენიმე პერსონაჟის
სახე იყო აღრუული: ბიბლიური მეფე დავითის, ქართველთა მეფე ლაშა-გი-
ორგის და ჩინგის-ხანის. ისიც უნდა აღინიშნოს, რომ ჟაკ დე ვიტრი, მის
მიერ აღწერილი ამბების თანამედროვე და მეხუთე ჯვაროსნული ლაშქრობის
აქტიური მონაწილეა. ამიტომ მისი ცნობები ნათლად ასახავს იმდროინდელი
ვეროპელების შეხედულებებს აღმოსავლეთში განვითარებულ მოვლენებზე.

ისტორიოგრაფიაში ძირითადად აღიარებულია, რომ ჟაკ დე ვიტრის მი-
ერ მოცემული მეფე დავითის ისტორია, ეს არის ჩინგის-ხანის ლაშქრობების
ჯვაროსნული ინტერპრეტაცია, რომელიც მონღოლთა გამოჩენის გარიჟრაჟზე

²² ა. გოგოლაძე, თ. წითლანაძე, თ. ქარჩავა. მე-5 ჯვაროსნული ლაშქრობა ჟაკ დე
ვიტრის ცნობების მიხედვით. ივანე ჯავახიშვილის 135 წლის იუბილესადმი მიძღ-
ვნილი სამეცნიერო კონფერენცია. 3-4 მაისი. 2011 წელი. სამეცნიერო კონფერენცი-
ის მასალები. თბ. 2011, გვ. 30-31.

²³ ა. თვარაძე. მეხუთე ჯვაროსნული ლაშქრობა და „დავით მეფის რელიციოზი“. კრებ.: „ანალები“ №3. თბ. 2008, გვ. 106-114; ა. გოგოლაძე, თ. წითლანაძე. ლეგენდა-
რული სამეფო შუა საუკუნეების ევროპულ ქრონიკებსა და რუკებში. ჟურნ.: „გეო-
ორგია“. № 32. ბერლინი. 2009, გვ. 72-82.

ხალხთა აზროვნებაში ასე აღიქმებოდა. დავითის ეს ლეგენდა გაგრძელებაა XII საუკუნეში დაბადებული იოანე პრესვიტერის მითისა.²⁴

ინგლისელი მემპტიანე რაღვ კოგეშალიც იოანე პრესვიტერს დავითს უწოდებს. რაღვ კოგეშალის ცნობებშიც ვხვდებით ამ ლეგენდის რემინისცენციებს.²⁵

მონდოლთა გამოჩენას დიდი იმედით ელოდნენ რომის პაპის კარზეც. პაპის კურიაში ელჩობები გააგზავნა, რათა შეესწავლათ, თუ ვინ იყვნენ შორეული აღმოსავლეთიდან მოსული უცნობი ტომები. ამ ელჩობებს დავალებული ჰქონდათ დაედგინათ, რამდენად გამოადგებოდათ ისინი ჯვაროსნული მიზნებისთვის და იყვნენ თუ არა მონდოლები იოანე პრესვიტერის მემკვიდრეები. ამ ძიების კვალი ჩანს პაპის მიერ გაგზავნილი ელჩობების ჩანაწერებში.

იტალიელი ფრანცისკანელი მისიონერი ჯოვანი პლანო კარპინი აღნიშნავს, რომ ჩინგის-ხანმა დაამარცხა ყარა-ხატაელები და ნაიმანები, რომელთა მეთაურიც იყო ნესტორიანელი წინამძღოლი ქუჩლუკი. პლანო კარპინის იოანე პრესვიტერის სამეფო ინდოეთში აქვს ნაგულისხმევი; როცა ჩინგის-ხანმა დაიმორჩილა მეზობელი ხალხები და ჩინეთი, ინდოეთში გააგზავნა თავისი ჯარები, სადაც მონდოლები შეებრძოდნენ დიდი ინდოეთის მეფე იოანე პრესვიტერს (როგორც ცნობილია, მაშინდელი ევროპული კარტოგრაფია აღმოსავლეთს სამ ნაწილად ჰყოფდა: დიდი ინდოეთი, მცირე ან შუა ინდოეთი, რომელსაც ეთიოპიად-აბისინიად აღიქვამდნენ და საკუთრივ უკიდურესი აღმოსავლეთი).²⁶

ფრანცისკანელი მისიონერი გიომ დე რუბრუკი თავის ნაშრომში „მოგზაურობა მონდოლთა იმპერიაში 1253-1255 წლებში“ აღნიშნავს, რომ ყარა-ხატაელების მბრძანებელს უწოდებდნენ კონ-ხანს. „კონ“ საკუთარი სახელია,

²⁴ G. Oppert. Der Presbyter Iohannes in Sage und Geschichte, გვ. 17-25; R. Hennig. Das Christentum im mittelalterlichen Azien und sein einfluss auf die Sage vom Priester Iohannes. in: HV 29. 1935, გვ. 242-252; Fr. Zarnke. Der Piester Iohannes, გვ. 831-836; L. Olschki. Der brief des Presbyters Iohannes. Berlin und München. 1931, გვ. 9-14; Л. Гумилев. В поисках вымышленного царства, გვ. 20-23.

²⁵ რაც შეეხება იოანეს ადგილზე დავითის სახელის გაჩენას, მეცნიერები მას ამ ლეგენდაში ებრაელთა ბიბლიური მეფე დავითის და საქართველოს მეფის, დავით აღმაშენებლის, ისტორიული პერსონაჟების გაიგივებას უკავშირებენ. ზ. ავალიშვილი. ჯვაროსანთა დროიდან, გვ. 107-108; დ. ნინიძე. საქართველო-ევროპის დიპლომატიური კონტაქტები XIII ს. I ნახევარში. ქართული დიპლომატიის ისტორიის ნარკვევები. ნაწილი I. თბ. 1998, გვ. 400-405; ა. თვარაძე. მეხუთე ჯვაროსნული ლაშქრობა და „დავით მეფის რელაციო“, გვ. 99-101.

²⁶ Джованни дел Плато Карпини. История монголов. Комментарии М. Горнунга. М. 1997, гв. 43-44.

ხოლო „ხანი“ მისი ღირსების მაჩვენებელი. ყარა-ხატაელები მთიელები იყვნენ. მათ მეზობლად ცხოვრობდნენ ნაიმანები, რომლებშიც გავრცელებული იყო ნესტორიანელობა. ნესტორიანელები მას მეფე იოანეს უწოდებდნენ, რომლის შესახებ დაუჯერებელ არაკებს ყვებოდნენ. კონ-ხანის სიკვდილის შემდეგ მან თავი მეფედ გამოაცხადა. იოანე უძეოდ გარდაიცვალა. მას ჰყავდა ძმა უნკი – უნკ-ხანი, რომელიც მისი მემკვიდრე გახდა. მან მიიღო ხანის ტიტული. სწორედ მას აუჯანყდა მონღოლთა ერთ-ერთი წინამძღოლი ჩინგისი, რომელმაც თათრების დახმარებით დაამარცხა უნკ-ხანი და მიიღო მისი მემკვიდრეობა.²⁷

საინტერესოა, რომ გიომ დე რუბრუკის ცნობით, ხატაეთში მრავალი ნესტორიანელი ცხოვრობს და ეპისკოპოსიც ჰყავთ. აქ ქრისტიანობა სირიიდან შემოიტანეს ნესტორის მიმდევრებმა და საღვთო წერილიც სირიულ ენაზე აქვთ. ეპისკოპოსი იშვიათად ეწვევა ამ ქვეყნებს და მღვდლად (პრესვიტერად) აკურთხებს მამრობითი სქესის ყველა პატარა ბავშვს, ამით აიხსნება, რომ თითქმის ყველა ნესტორიანელი მამაკაცი ხუცესია.²⁸

ვენეციელი ვაჭრის, და მოგზაურის, მარკო პოლოს, ცნობით, ჩინგის-ხანმა დაამარცხა თავისი ყოფილი პატრონი იოანე, რომელსაც ხარკს უხდიდა. კონფლიქტი წარმოიშვა მას მერე, რაც იოანემ უარი უთხრა ჩინგისს ქალიშვილის მითხოვებაზე. გადმოცემით, იოანეს ემინოდა მისი გაძლიერებისა და გადაწყვიტა თათრების განდევნა დაკავებული ტერიტორიებიდან. აღელვებულმა თათრებმა 1187 წელს ჩინგისი აირჩიეს წინამძღოლად. მათ შორის გაიმართა ბრძოლა ტანდუკის ველზე. ბრძოლაში ჩინგისმა მოკლა იოანე და მიიღო მისი მემკვიდრეობა. მარკო პოლოს მიხედვით, იოანეს სამფლობელოები მდებარეობდა ტანდუკის მხარეში. ამჯერად ეს მხარე ეკუთვნოდა დიდ ხანს და იოანეს ჩამომაველები მას ემორჩილებოდნენ.²⁹

XIII საუკუნის დომინიკანელ ბერ სიმონ დე სენ-კვენტინის მსგავსი ისტორია აქვს მოთხრობილი. იოანეს ვაჟს იგი დავითს უწოდებს. სწორედ მას

²⁷ Гильом де Рубрук. Путешествие в восточные страны. Комментарии М. Горнунга. М. 1997, გვ. 113-114. გ. ქიქოძის აზრით, იოანე ხუცესზე ლეგენდას საფუძველი მისცა ნამდვილად არსებულმა უნ-ხანმა ანუ ვან-ხანმა, რომელიც ქრისტიანი კერაიტების მბრძანებელი იყო და ჩინგის-ხანის ამაღლებამდე უძლიერეს პიროვნებას წარმოადგენდა მონღოლებში; გ. ქიქოძე. გუილიომ რუბრუკი, მოგზაურობა აღმოსავლეთის ქვეყნებში. თარგმანი ფრანგულიდან გერონტი ქიქოძისა. შურნ.: „მასალები საქართველოს და კავკასიის ისტორიისათვის“ (მსკი). ნაკვ. V. თბ. 1942, გვ. 182.

²⁸ გ. ქიქოძე. გუილიომ რუბრუკი, მოგზაურობა აღმოსავლეთის ქვეყნებში, გვ. 80-83.

²⁹ Книга Марко Поло. Комментарии М. Горнунга. М. 1997, гв. 84-87.

აუჯანყდა თათრების მეთაური ჩინგისი, რომელმაც დაამარცხა ღავითი და მისი ქალიშვილი მოიყვანა ცოლად.³⁰ ინგლისელი ფრანცისკანელი ბერი-ფილოსოფოსი როჯერ ბეკონიც აღნიშნავს, რომ იოანე იყო ნესტორიანელი ნაიმა-ნების მეთაური, რომელიც დაამარცხა ჩინგის-ხანმა.³¹

როგორც ვხედავთ, იოანეს სამშობლოს ეს ავტორები მონდოლეთის და ჩინეთის მხარეებში მოიაზრებენ და სწორედ მათი მონაცემების საფუძველზე წარმოიშვა თეორიები იოანე პრესვიტერის ინდოელობის, კერაიტობის, ნაიმა-ნობის თუ ეთიოპელობის შესახებ. ეს მოსაზრებები კი, როგორც აღვნიშნეთ, დაკავშირებულია ჩინგის-ხანის მიერ ხატაელების, კერაიტების და ნაიმანების მეთაურების დამორჩილების ამბებთან, რომლებიც ატარებდნენ ვან-ხანის ან უნკ-ხანის ტიტულებს („ვან“ ჩინურად ნიშნავს მეფეს).³²

ზემოთ ხსენებული ავტორები ამ მეთაურთა ტიტულებს აიგივებდნენ იოანე მეფე-ხუცესის სახელთან და აღნიშნავდნენ, რომ, ვინაიდან ჩინგის-ხანმა დაამხო მათი ძლიერება და გახდა მათი სამფლობელოების მემკვიდრე, ამიტომ ის ახალი პრესვიტერია.

თანამედროვე და გვიანდელი მემატეანეების შრომებში მონდოლებზე ამგვარი წარმოდგენა ძველი ლეგენდის სიუჟეტური ნახების ინტერპრეტაციისა და გადაკვეთის საფუძველზე საუკუნის განმავლობაში ყალიბდებოდა.

ჩინგის-ხანის შესახებ მსგავსი ისტორიები გვხვდება აღმოსავლურ წყაროებში. პირველ რიგში, უნდა აღვნიშნოთ სპარსელი ისტორიკოსი და ილ-ხანთა სახელმწიფო მოხელე ალა აღ-დინ ათა მალიქ ჯუვეინი. მის კალამს ეკუთვნის თხზულება „მსოფლიოს დამპყრობლის ისტორია“. ეს თხზულება სამი ტომისაგან შედგება. მასში მოთხრობილია ჩინგის-ხანის და მისი უახლოესი მემკვიდრეების ისტორია. ჯუვეინი გადმოგვცემს ჩინგის-ხანის, ქერაიტების (კერაიტები) და საყიათის ტომების ონ-ხანის ურთიერთობებს და ბრძოლებს. აღწერილი აქვს, თუ როგორ დაამარცხა იგი ჩინგის-ხანმა, ონ-ხანი ბრძოლაში დაიღუპა და მისი ქონება და ცოლ-შვილი მონდოლთა მეთაურს ჩაუვარდა ხელში. შემდეგ ავტორი აღწერს ჩინგის-ხანის მიერ უილური ტომების დამორჩილებისა და ყარა-ხატაეთის სამეფოს მეთაურის, „გურხანის“,

³⁰ დ. ნინიძე, სიმონ დე სენ-კვენტინის ცნობები საქართველოს შესახებ (ასცელინის ელწობა). კრებ.: „ქართული დიპლომატია“. წელიწადუფი. ტ. 11. თბ. 2004, გვ. 456-461.

³¹ В. И. Матузова. Англиские средневековые источники IX-XIII вв. текст, перевод, комментарий. М. 1979, გვ. 216-217.

³² ტერმინი „ვან-ხანი“ – ვან – ჩინურად, ხოლო ხან – თურქულად მმართველს ნიშნავს. ლ. გუმილიოვის აზრით, ევროპელები „ვან-ხანს“ აღიქვამდნენ როგორც მეფე იოანეს: ვან – Иван, Иоанн, ხანი-მეფე.

დამარცხების ამბებს.³³ აქ გურხანი არის ნაიმანების ნესტორიანელი მბრძანებელი ქუჩლუკი, რომელმაც 1212 წელს დაიპყრო ყარა-ხატაეთი და მიიღო გურხანის ტიტული.

მსგავსი ამბები მოთხრობილი აქვს მეორე სპარსელ ისტორიკოსს – რაშიდ ედ-დინს, ასევე არაბ ისტორიკოს იბნ-ალასირს, ებრაელ აბულ ფარაჯს (ბარ ჰებრაია), სომეხ სმბატ სპარაპეტს. ისინი მეტ-ნაკლები განსხვავებით გადმოგვცემენ ჩინგის-ხანის ხელისუფლებაში მოსვლის ისტორიას.

როგორც ჩანს, სპარსელ ისტორიკოსთა ნაშრომებს გარკვეული გავლენა მოუხდენიათ ქართულ წყაროებზე.³⁴ ჟამთააღმწერლის თხზულებაში გვხვდება ის სიუჟეტები, რომლებიც ჯუვეინთან და რაშიდ ედ-დინთან გვხვდება ჩინგის-ხანის მმართველობაში მოსვლის შესახებ. მემატთანე საკმაოდ თანმიმდევრულად გადმოგვცემს ჩინგის-ხანის მიერ ონ-ხანის მეძვიდროების დაუფლების, უიღურების ტომების და ხატაეთის დამორჩილების ამბებს. ჟამთააღმწერლის ცნობით, ონ-ხანის (უნკ-ხან – ა. გ.) დამარცხების შემდგომ ჩინგის-ხანმა დაამარცხა მისი შვილი გორხანი და ასევე ხელში ჩაიგდო მისი მეძვიდროება (გურხანი – ყარა-ხატაეთის მფლობელების ტიტული იყო). ჟამთააღმწერლის მიერ აღწერილი ამბავი ძალიან ჰგავს პლანო კარპინის და გიომ დე რუბრუკის მიერ აღწერილ ისტორიებს. თუმცა უფრო სავარაუდოა, რომ ის იყენებდა სპარსელი ისტორიკოსების ცნობებს.³⁵

საინტერესო ცნობაა დაცული ჟამთააღმწერელთან იმის შესახებ, თუ როგორ გამოეცხადა ხატაეთში მყოფ ჩინგის-ხანს იესო ქრისტე. „მივიდა ხატაეთს და შევიდა ეკლესიათა, იხილა მუნ ხატი მაცხოვრისა იესო ქრისტესი, მეყსეულად თაყუანი-სცა და თქუა: „აჰა კაცი იგი, რომელი მთასა ჩინეთისასა ვიხილე, ამა სახითა იყო, ამან მასწავა ყოველი ესე წესი. ესე შეიყუარა ჩინგის-ყაენმან და მას აკურთხევდის და ამისი მცნება, რაოდენიცა ამცნო, ყოველივე მტკიცედ დაიცვა“.³⁶ ჟამთააღმწერელზე დაყრდნობით გადმოგვცემს ცნობებს ფარსადან გორგიჯანიძეც. მისი თქმით, ჩინგის-ხანს ჩინეთსა და ხატაეთში „გამოეცხადა იესო ქრისტე ჯვარცმული და ასწავლა სა-

³³ რ. კიენაძე. საქართველოს ისტორიის წყაროთმცოდნეობითი საკითხები. თბ. 1982, გვ. 73-75.

³⁴ რ. კიენაძე დაასკენის, რომ ჯუვეინის თხზულება იყო ჟამთააღმწერლის მთავარი წყარო. რ. კიენაძე. ჟამთააღმწერლის სპარსული წყაროები. საქართველოს ისტორიის წყაროთმცოდნეობითი საკითხები. თბ. 1982, გვ. 73-74.

³⁵ ჟამთააღმწერელი. ქართლის ცხოვრება. ტექსტი დადგენილი ყველა ძირითადი ხელნაწერის მიხედვით ს. ყაუხჩიშვილის მიერ. ტ. II. თბ. 1959, გვ. 161.

³⁶ ჟამთააღმწერელი. ქართლის ცხოვრება. ტ. II. თბ. 1959, გვ. 162-163.

მართალი და უბრძანა: შენ და შენი შვილნი და შვილის შვილნი და ჩამომავალნი ნათესავნი თქვენნი გაძლიერდებიან ქვეყანათა ზედან ზღვათა და ხმელეთს დაიჭერენ. გაგზავნეთ ყველგან ლაშქარნი და მოგეცემა გამარჯვება. რა ეს სასწაული ნახა ჩინგის ხან, გაკვირვებული შეიქნა. მივიდა ხატაეთს და შევიდა სალდართა მათთა შიგან. ნახა ჯვარცმა იმავე სახით, რომე ჩინეთის მთაზე ენახა.³⁷ აღსანიშნავია, რომ ჟამთააღმწერელი და ფარსადან გორგიჯანიძეც ასხვავებენ ერთმანეთისგან ჩინეთსა და ხატაეთს. ხატაეთი ეს არის ყარა-ხატაეთის სამეფო, რომელიც ჩამოაყალიბა იელუ დაშმა XII საუკუნის 40-იან წლებში. ამის შემდეგ ჩინგის-ხანმა დაიპყრო ხატაეთი და ლაშქარი დაძრა დასავლეთისაკენ. მან გააგზავნა სარდლები ხორეზმის, რუსეთისა და ყივჩაღეთის დასალაშქრად.

ჟამთააღმწერელი იმასაც აღნიშნავს, რომ, როდესაც მონღოლებმა განძა აიღეს, ქალაქი საშინლად მოაოხრეს და მრავალი მცხოვრები ამოწყვიტეს, „რამეთუ საძაგელი უჩნდათ სჯული მოამედის მიერ ქადაგებული.“³⁸ მსგავსი ინფორმაციაა ვახუშტი ბატონიშვილთანაც,³⁹ რაც მიგვანიშნებს იმაზე, რომ ავტორისათვის ცნობილი იყო მონღოლთა დამოკიდებულება მაჰმადიანთა რჯულის მიმართ. წყაროებიდან კარგად ჩანს, რომ მონღოლების სისასტიკე მაჰმადიანების მიმართ აიხსნებოდა მათი რჯულისადმი სიძულვილით, რაც გამოწვეული იყო მონღოლების ნესტორიანელი თანამებრძოლების გავლენით. ქართველთა მიმართ გამოჩენილი სისასტიკის მიზეზი კი იყო არა სარწმუნოებრივი შეუწყნარებლობა, არამედ დაპყრობილი მოსახლეობისადმი დამოკიდებულება. ჟამთააღმწერელის ეს ცნობაც ამას მოწმობს.

როგორც ცნობილია, მონღოლები თავიანთი გამოჩენის პირველ ეტაპზე დიდ მნიშვნელობას არ ანიჭებდნენ რელიგიურ ფაქტორს, რადგან თვითონ კერპთაყვანისმცემლები იყვნენ. მემატაიანეთა ცნობებით, ისინი ქრისტიანობას უფრო მეტ პატივს სცემდნენ, ვიდრე მაჰმადიანობას. ეს კი, როგორც აღვნიშნეთ, მათ შორის მრავლად არსებული ნესტორიანელი ტომების, კერძოდ, უილურების, კერაიტების და ნაიმანების დამსახურება იყო. ნესტორიანელებმა დიდი როლი ითამაშეს მონღოლების მიერ დაპყრობილი მაჰმადიანი მოსახლეობის მიმართ გამოჩენილ სისასტიკეში. მაშინდელი მონღოლების რელი-

³⁷ ფარსადან გორგიჯანიძე. ისტორია. ხელნაწერთა ეროვნული ცენტრი. H-2140, გვ. 49.

³⁸ ჟამთააღმწერელი. ქართლის ცხოვრება. ტ. II. თბ. 1959, გვ. 185.

³⁹ ვახუშტი ბატონიშვილი. აღწერა სამეფოსა საქართველოსა. ქართლის ცხოვრება. ტექსტი დადგენილი ყველა ძირითადი ხელნაწერის მიხედვით ს. ყაუხჩიშვილის მიერ. ტ. IV. თბ. 1973, გვ. 204.

გიურ პოლიტიკას ხშირად ისინი განსაზღვრავდნენ, რადგან თავიანთი განვითარებით წარმართ მონღოლებზე შედარებით მაღალ საფეხურზე იდგნენ და მონღოლი ხანების სამსახურშიც მაღალი თანამდებობები ეკავათ. ლ. გუმილიოვი მონღოლების ბაღდაღზე ლაშქრობას „ყვითელ ჯვაროსნულ ლაშქრობას“ უწოდებს.⁴⁰

მართალია, ქართულ წყაროებში არ არის რაიმე მინიშნება ჩინგის-ხანის ნესტორიანულ მეფე-ხუცესთან გაიგივების შესახებ, მაგრამ ვფიქრობთ, რომ ქართული პოლიტიკური წრეები ინფორმირებული იყვნენ აღმოსავლეთში განვითარებული მოვლენების შესახებ და მემატაინეთა ცნობები ჩინგის-ხანის მიერ ქრისტეს რჯულის თაყვანისცემის შესახებ, გარკვეულწილად, იმ ცნობების გააზრება იყო, რომლებიც ეხებოდა, მონღოლების დაკავშირებას იოანე პრესვიტერის ლეგენდასთან.

ამ მხრივ, მეტად საინტერესოა საქართველოს მეფის, რუსუდანის, მიერ 1223 წელს გაგზავნილი წერილი რომის პაპ ჰონორიუსისადმი. რუსუდანი აღნიშნავს: „ღამიეტაში მყოფი შენი ლეგატისაგან მივიღეთ შენი დიდებული რჩევა და ბრძანება, რათა ძმა ჩემი ქრისტიანების დასახმარებლად წასულიყო. ეს თავად მისი სურვილიც იყო და წასასვლელად ემზადებოდა, მაგრამ თუ თქვენ გაიგეთ, ჩვენს ქვეყანას ბიწიერ თათართა ტომი შემოესია და მან დიდი ზარალი მიაყენა ჩვენ ხალხს, ჩვენი ექვსი ათასი კაცი ამოჟლიტა. ჩვენ მათგან საფრთხეს არც ველოდით, რადგან გვწამდა, რომ ისინი ქრისტიანები არიან, მაგრამ როგორც კი მივხვდით, რომ ისინი კეთილი ქრისტიანები არ იყვნენ, მაშინვე შეგროვილი ძალებით შევუტეთ მათ, ოცდახუთათასი კაცი დავუხოცეთ, ბევრი ხელთ ვიგდეთ, დანარჩენი გავღვევეთ ჩვენი მიწებიდან. ამის გამო დავრჩით და ლეგატის მითითებისამებრ ვერ წამოვედით“.⁴¹

ასეთივე ცნობაა დაცული ამირსპასალარ ივანე მხარგრძელის წერილში რომის პაპ ჰონორიუს III-სადმი: „თქვენი წმინდა და სამართლიანი ბრძანება, ღამიეტადან თქვენი ლეგატის მიერ გამოგზავნილი, მეფემდე და ჩემამდე მოვიდა, მაგრამ როდესაც ჩვენ ვემზადებოდით იარაღის, სურსათის, ცხენებისა და მებრძოლთა საჭირო მარაგით, რათა წამოვსულიყავით ქრისტიანების დასახმარებლად და წმინდა საფლავის გასათავისუფლებლად, ჩვენს ქვეყანას ჯვრის ნიშნებით შენიღბული თათრები შემოესივნენ. გარეგნულად ისინი ქრისტიანობის აღმსარებლებს ჰგავდნენ. ასე მოგვატყუეს და ექვს ათასამდე

⁴⁰ Л. Гумилев. В поисках вымышленного царства, გვ. 175-176, 199.

⁴¹ ი. ტაბაღუა. საქართველო ევროპის არქივებსა და წიგნსაცავებში, გვ. 176-177.

კაცი მოგვიკლეს“.⁴²

შეიძლება ითქვას, რომ ამ წერილებში აღნიშნული ინფორმაცია მონდოლთა ქრისტიანობის შესახებ იყო გამოძახილი იმ ხმებისა, რომლებიც უკავშირდებოდა იოანე პრესვიტერისა და ჩინგის-ხანის ფიგურების აღრევას. ამავე დროს, საყურადღებოა წერილის ის ფრაგმენტი, რომელშიც რუსუდანი აღნიშნავს, რომ მონდოლები „კარგი ქრისტიანები“ არ იყვნენ. საქართველოს მეფე ამ ცნობაში არ უარყოფს მონდოლთა ქრისტიანობას. ეს ეხება მონდოლებსა და მათი დროშის ქვეშ გაერთიანებული სტეპის ხალხებში გავრცელებულ ნესტორიანულ მრწამსს. კათოლიკე და მართლმადიდებელი ქრისტიანებისათვის ისინი ხომ ქრისტეს სწორი მცნებიდან აცდენილი მწვალებლები იყვნენ. მით უმეტეს, რომ ლეგენდის თანახმად, მეფე-ხუცესი ნესტორიანელი ქრისტიანი იყო და, სავარაუდოდ, შეიძლება ეს აზრი იყოს გატარებული წერილის ამ ფრაგმენტში.

დასკვნის სახით უნდა აღინიშნოს, რომ უცხოურ და ქართულ წყაროებში თუნდაც არაპირდაპირი მინიშნებებით ჩანს იოანე პრესვიტერის ლეგენდის კვალი, რაც იმ დროისათვის, მეხუთე ჯვაროსნული ლაშქრობის და შემდგომ ხანაში, ამ რეგიონში ქართველთა და მონდოლთა სამხედრო გააქტიურებას უკავშირდებოდა.

⁴² ი. ტაბაღუა. საქართველო ევროპის არქივებსა და წიგნსაცავებში, გვ. 178-179.

Andro Gogoladze

**MONGOLIC REMINISCENCES OF PRESTER IN THE GEORGIAN
HISTORICAL SOURCES**

Summary

The legend about John Prester had influenced the consciousness of medieval people regarding the historical and ethnographical study of the East.

This legend about Prester began to spread by the crusaders in the 12th c. and it lived in the public memory for several centuries. It was associated with the different historical persons. Prester was the hope for crusaders in the fights against the Muslims. In the 13th c., during the Fifth Crusade the Prester was identified with Genghis Khan. This idea was based on their belief that the Mongols were Christians, which was widespread in the sources of those times. Therefore, the crusaders were considering the Mongols as possible allies in the liberation of Jerusalem.

The Georgian sources do not contain the direct information about this legend, nevertheless the mentioning of Mongols' Christianity in Georgian chronicles can be considered as the trace of the legend.

During the Fifth Crusade, the Georgian military activity towards Syria led Europeans to the consideration of Georgians as their new allies. It was a new interpretation of the legend.